

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 504:291.3+264-931

*Наук. співроб. М.М. Біланіч – Закарпатський
краєзнавчий музей; доц. О.М. Бокотей, канд. с.-г. наук – Ужгородський НУ;
проф. Маркус Фогт, д-р теол. наук – Університет Людвіга Максиміліана,
м. Мюнхен, Німеччина*

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БОЖЕСТВЕННОЇ ЛІТУРГІЇ ТА ВИХОВАННЯ БЕРЕЖЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

Проаналізовано і порівняно між собою тексти Божественної Літургії візантійсько-слов'янського та римо-католицького обрядів щодо молитов, які стосуються Божого Створіння – природи. Обґрунтовано можливість екологічного виховання вірників під час Служби Божої через наголошування на екологічні аспекти Літургії і заохочення бережливого ставлення до довкілля під час проповіді.

Ключові слова: Божественна Літургія, молитви, Створіння, природа, довкілля, екологічне виховання, екологічні аспекти, відповідальність за Створіння.

Вступ. Відомо, що християнська Церква має багато завдань і цілей, що стосуються основної мети – спасіння як своїх вірників, так і людей, які знаходяться поза Церквою. Це євангелізація, катехизація (формування у християн зрілої віри), літургія і дияконія (соціальне служіння Церкви). Щодо зовнішньо-церковної цілеспрямованості діяльності Церкви, то насамперед, це донесення Божого Слова у світ, наслідком якого має бути навернення людства до свого Творця. Але водночас завданням Церкви Христової є намагання поширювати в світі мир, добрі справи, а також вирішення багатьох проблем, які найбільше загрожують людству і всьому Створінню Божому [11]. Виховання високої християнської свідомості містить особливий аспект відповідальності людства за Створіння – природу.

Доктрина Створіння нероздільна від загального розвитку християнського богослов'я [7]. Ця доктрина висвітлена у Святому Письмі, Святому Переданні, тобто в усній традиції та повчаннях святих отців Церкви, катехизмі Католицької церкви та катехизмах або загальних засадах і принципах вчень інших християнських конфесій. Відомо, що християнська позиція визначає Всесвіт як створений заради людини і даний їй в користування та піклування. Людину християнство розуміє як вершину Створіння.

У Катехизмі Католицької церкви наголошується на пошануванні цілісності Створіння: "Панування, дане Творцем людині, над неживим і живим світом не є абсолютним; воно вимірюється піклуванням про якість життя ближнього, у тому числі – прийдешніх поколінь; воно вимагає релігійного пошанування цілісності творіння" [3].

Відомо, що в християнстві поширена позиція антропоцентризму. Досить цікаву думку щодо цього висловив відомий православний богослов В.Н. Лоский: "...земля духовно центральна, тому що вона – плоть людини, тому що людина – істота центральна... У центрі Всесвіту б'ється серце людини" [5]. Але на

погляд самих християн-антропоцентристів, антропоцентризм – це не філософія споживацтва і вседозволеності, а швидше за все вона містить в собі відповідальність людської особистості за усе, що відбувається в цьому світі, і причетність до всього, зокрема й піклування про дику природу [4].

Споглядаючи картини дикої природи, віруюча людина передусім відчуває захоплення творчою могутністю і мудрістю Творця, побожний страх Божий (потрібно відрізнити від земного страху) і тугу за Раєм, втраченим людьми внаслідок гріхопадіння. Відповідно до православної традиції, дика природа, прекрасна і велична – це образ райського саду [8]: "Яка їх, Твоїх діл, Господи, сила! У мудрості усе Ти створив" (Пс. 104, 24).

Вчення Церкви Христової про Боже Створіння відображене не тільки у Святому Письмі і Святому Переданні, але й у Божественній Літургії, яка формувалася протягом століть. "Тут (у Божественній Літургії) уже діє воскреслий прославлений Христос, що сидить праворуч Отця і зливає благодать Святого Духа на все Створіння. Це вже є повнота спасіння" [9].

Особливим чином під час Літургії наголошується на спасінні за посередництва Тайни Євхаристії: "Ця подія не наповнює вже нас жахом і розпучкою, як це було колись із Христовими учнями; просвічені Святим Духом, дивимось на неї очима віри у світлі Воскресіння, П'ятдесятниці та *обновлення цілої Вселенної*" [9].

Далі детальніше розглянемо і проаналізуємо, на чому наголошується в текстах Божественної Літургії візантійського і римо-католицького обрядів стосовно Створіння Божого. Також осмислимо можливість навчання вірників пошані до Створіння та заохочення бережливого ставлення до довкілля під час Літургії, адже Служба Божа є привілейованим місцем для катехизи Божого народу [3].

Згадування і молитви за створіння під час Божественної Літургії візантійського і римо-католицького обрядів

Аналізуючи тексти Святої Літургії св. Іоанна Златоуста, в яких згадується Боже Створіння – природа, помічаємо, що насамперед природа згадується в контексті її створення Богом-Творцем:

1. Під час Малого входу:

Після того, як ієрей зробивши поклін, входить у святий вівтар, кладе святе Євангеліє на престол, а співці співають: "Прийдіте поклонімся..." і тропарі, слідує молитва: "Боже святий, що в Святих перебуваєш, Тебе трисвятим голосом Серафими оспівують і Херувими славословлять, і всі Небесні Сили Тобі поклоняються. *Ти з небуття в буття привів усе, створив людину на Твій образ і подобу...*" [1, 6].

2. У Символі Віри: "Вірую в єдиного Бога Отця, Вседержителя, Творця неба і землі, і всього видимого і невидимого".

3. Після слів: "Достойно і праведно є поклонятися Отцю, і Сину, і Святому Духові, Тройці єдиносущній і нероздільній" – йде молитва ієрея, в якій *величається Бог – Творець всіх створінь*: "Владико всіх, Господи неба і землі, і всього видимого й невидимого створіння, Ти, що сидиш на престолі

слави і споглядаєш на безодні – безначальний, невидимий, незбагнений, не-описаний, незмінний...".

Далі наголошується на тому, що через Сина Божого Ісуса Христа все було створене: "А коли прийшла повнота часу, Ти говорив до нас через Самого Сина Твого, що Ним Ти і віки сотворив". Це гармонійно зіставляється зі сказаним в Біблії: "Він є образ невидимого Бога, роджений перш усякого Творіння. Бо то Ним створено все на небі й на землі, видиме й невидиме, чи то престоли, чи то господства, чи то влади, чи то начальства, усе через Нього й для Нього створено!. Бо вгодно було, щоб у Нім перебувала вся повнота, і щоб Ним поєднати з Собою все, примиривши кров'ю хреста Його, через Нього, чи то земне, чи то небесне" (1 Кл. 1, 15-20).

Також в ході Літургії звертається увага й на те, що Створіння прославляє свого Творця: "Ним бо підкріплене все Створіння, духовне і розумне, Тобі служить і Тобі повсякчасно возсилає славослов'я, бо все служить Тобі".

Недільний антифон (антифон 1) також починається славним висловом: "Воскликніть Господеві: вся земля, пойте же імені Єго, дадіте славу хвалі Єго". "Вся земля хай поклониться Тебі, і співає Тебі, хай співає імені Твоєму, Вишній".

Як відомо, особливе місце в християнській традиції відведене Діві Марії – Богородиці. Тому після епikleзи¹, акцентується на зв'язку Створіння Божого і Пресвятої Богородиці. Взявши кадило, ієрей виголошує: "Особливо з Пресвятою, Пречистою, Преблагословенною, Славною Владичицею нашою Богородицею і Приснодівою Марією". Хор: "Тобою радується, Благодатная, все створіння, ангельський Собор і людський рід..." [1]. Крім того, в екстеніях знаходимо **благальні молитви** за окремі елементи природи, наприклад, у екстенії Мирній: "За добре поліття, за врожай плодів земних і часи мирні Господові помолімося" [1, 6]. До речі, в екстенії Сугубій є особливе місце, де священник може додавати особливі прохання, яких немає в канонічному тексті. І тут якраз можна рекомендувати ієреям додавати особливі прохання про збереження і відновлення навколишнього середовища, про захист людства від екологічних катастроф і стихійних лих та ін.

І врешті-решт у Службі Божій наголошується, що Господь не відвернувся від свого Створіння, а дбає про нього весь час. Після виголошення: "Переможну пісню співаючи, викликаючи, взиваючи і промовляючи..." йдуть слова "Бо не відвернувся Ти до краю від Створіння Твого, що його Ти створив, Благий, ані не забув Ти діла рук Твоїх, але відвідував їх на всі лади, ради милосердя благодати Твоєї".

І більше того, перед самою суттю Святої Літургії – Євхаристією – у переможній пісні співається: "Свят, свят, свят Господь Саваот, повне небо і земля слави Твоєї, осанна на висотах. Благословенний, хто йде в ім'я Господнє, осанна на висотах". Тобто стає зрозумілим: Бог Славою Своєю наповнює небо (світ невидимий) і землю (світ видимий), тобто все Своє Створіння,

¹ Епikleза – це молитва, яка закликає Святого Духа зійти на євхаристійні хліб і вино, а також на тих, що моляться, на все, що оточує нас (включаючи все Створіння).

а особливо це здійснюється після відкуплення Ісусом Христом роду людського. Цією самопожертвою Син Божий з'єднав людство, а разом з ним – все Створіння з Богом. І хоча повне спасіння здійсниться лише після Парузії¹, але до того часу Церква має завдання освячувати все Створіння.

Далі коротко розглянемо тексти Святої Меси, які стосуються Божого Створіння. Порівняно з Божественною Літургією візантійсько-слов'янського обряду, Свята Літургія римо-католицького обряду містить менше згадувань про Створіння. У початковій частині Святої Меси – Літургії Слова, як і в Божественній Літургії візантійського обряду, наголошується, що Бог є Творцем і Вседержителем всього Створіння: неба і землі, видимого і невидимого. Далі згадування Створіння відбувається на початку Євхаристійної Літургії, а саме в обряді приготування дарів, який в сучасному Богослужінні починається словами: "Благословенний Ти, Господи, Боже Всесвіту, бо з Твоєї щедрості ми отримали хліб, який Тобі приносимо, – плід землі й праці рук людських. Нехай він стане для нас хлібом життя" [10]. У цих словах чітко вказується на перетворення, впорядкування людиною природи і залежність її від природи, оскільки з природи людство здобуває засоби для існування.

Під час Служби Божої священник згадує про воду й вино, які також є природними елементами і які через певний час стануть матерією Тайнства Євхаристії: "Через цю тайну води й вина дай нам, Боже, участь у божественній природі Того, Котрий прийняв нашу людську природу". Тут можемо наголосити на екологічному аспекті. Оскільки Бог змінює суть вина на суть Крові Христової, то вино як природний елемент освячується, а це вказує на те, що вся природа – Свята і як Створіння Боже, і як засіб для спасіння людини. На слова священника миряни відповідають: "Благословенний Ти, Господи, Боже Всесвіту, бо з Твоєї щедрості ми отримали вино, яке Тобі приносимо, – плід виноградної лози й праці людських рук. Нехай воно стане для нас духовним напоєм". У цих словах знову наголошується на тому, що Бог – Творець Всесвіту, що Він дарує людині дари природи (зокрема, вино) через її працю – обробіток землі, тобто перетворення і користування природою.

Ще один раз згадується Бог як Творець всього (неба і землі) в кінці Меси, якщо її проводить (целебує) єпископ, який виголошує: "Допомога наша в імені Господа", а вірники доповнюють: "Котрий створив небо і землю".

Заохочення поваги і бережливого ставлення до навколишнього середовища у вірників

Наявність в текстах Божественної Літургії елементів освячення природи, молитов за її правильне служіння людству та інших аспектів, пов'язаних зі Створінням Божим, може бути використане для виховання у вірників поваги і бережливого ставлення до природи.

На наш погляд, для цього можна застосовувати різні методики: проведення Божественної Літургії з коментарем, наголошуючи на цих екологічних аспектах Богослужіння; під час Божественної Літургії потрібно особливим

¹ Парузія – за Біблійним пророцтвом, Другий Прихід Господа нашого Ісуса Христа.

тоном і ритмом співу виділяти молитви, що стосуються Створіння; повчання вірників про відповідальність за Створіння під час проповіді, яка найчастіше відбувається посеред Служби Божої і в якій дуже доцільно використовувати наочний матеріал, що знаходиться в храмі і пов'язаний з природою; в деяких Церквах існує традиція: після богослужіння проводити окремі молитви за здоров'я парафіян, за мир у світі та за інші потреби, до яких можна додати також молитви за покращення стану навколишнього середовища.

За словами православного філософа і богослова Т. Горичевої, православ'я всю природу об'єднує в єдине, всесвітнє Богослужіння, на це і потрібно звернути увагу насамперед, вірників традиційних християнських церков, які зберігають обрядову структуру Божественної Літургії [2].

І, нарешті, втішає те, що християнство не залишається осторонь екологічних проблем і вже має певний досвід стосовно виховання екологічної свідомості людини в Літургії. Наприклад, Європейська Християнська Екологічна Мережа (ЕСЕН) спеціально до Дня і Періоду Творіння в 2001 р. запропонувала видання: "Керівництво для християнських церков Європи: елементи Богослужіння". Це спеціальні Богослужіння, які містять молитви за збереження навколишнього середовища, проповіді, символічні дії, пов'язані зі Створінням Божим.

Висновки

1. Тексти Божественної Літургії містять різноманітні згадки про Створіння (живої і неживої природи, космосу): від молитви за окремі елементи природи до слів, в яких наголошується на прославленні Створінням Творця.

2. Божественна Літургія візантійського обряду багатша за сучасну римо-католицьку Месу на тексти, в яких згадується Створіння.

3. Екологічні аспекти Служби Божої можуть бути використані для заохочення вірників до поваги і бережливого ставлення до Створіння – природи як під час здійснення Божественної Літургії (наприклад, Служба Божа з коментарем), так і в процесі катехизації та паломництва (наприклад, до інших парохій, епархій і святих місць).

Література

1. **Божественна літургія** Св. Йоана Золотоустого (Служба Божа). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.genova.boom.ru/Liturhia.htm>.
2. **Горичева Т.** Собрать весь свет на литургию // Православный Санкт-Петербург. – 2008 (ноябрь). – № 11 (203).
3. **Катехизм Католицької Церкви.** – Синод Української Греко-Католицької Церкви. – 2002. – 772 с.
4. **Кулешова М. Е.** С каким Богом Вы общаетесь? // Гуманитарный экологический журнал. – 2001. – № 3. – С. 97-100.
5. **Лоский В.Н.** Догматическое богословие: Очерк мистического богословия Восточной Церкви. – К., 1991. – 288 с.
6. **Отче наш:** Молитовник. – 3-є вид. – Ужгород : Вид-во "Карпати", 1995. – 351 с.
7. **Протопресвітер Іоанн Мейендорф.** Творение в истории православного богословия // Вестник ПСТГУ. – 1999. – № 4. – С. 5-19. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.pstgu.ru/download/1238238881.9.pdf>.
8. **Сельвицкий К.** Православные комментарии к радикальному взгляду на заповедное дело // Гуманитарный экологический журнал. – 2000. – № 2. – С. 40-45.

9. Сус М. Святий Дух і Божественна Літургія // Вільне життя плюс. – № 54 (15062) від 08.07.2009 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.vilne.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1003:svatiyduh&catid=7:duhovnist&Itemid=4.

10. Християнський молитовник. – 7-е вид. – Ужгород, 2007. – 295 с.

11. St. Leontios of Cyprus. Orthodox Liturgy and the Care for Creation. Printed by: Orthdruk Orthodox Printing House, Bialystok, Poland, 1996. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8048>.

Биланич М.М., Бокотей О.М., Фогт Маркус. Экологический аспект Божественной Литургии и воспитания бережливого отношения к природе

Проанализированы и сравнены между собой тексты Божественной Литургии византийско-славянского и римо-католического обрядов относительно молитв, которые касаются Божьего Создания – природы. Обоснована возможность экологического воспитания верников при Службе Божьей подчеркиванием на экологические аспекты Литургии и поощрения бережливого отношения к окружающей среде во время проповеди.

Ключевые слова: Божественная Литургия, молитвы, Создание, природа, окружающая среда, экологическое воспитание, экологические аспекты, ответственность за Создание.

Bilanych M.M., Bokotey O.M., Vogt Markus. Ecological aspect of divine liturgy and education of thrifty attitude toward nature

The texts of liturgies of the Byzantine-Slavic and Latin rites concerning prayers that deal with God's Creation – nature, are analyzed and compared. The possibility of ecological education of parishioners during worships by emphasizing the ecological aspects of the Liturgy and encouraging careful attitude toward the environment during the sermon, is substantiated.

Keywords: Liturgy, prayers, Creation, nature, environment, ecological education, ecological aspects, responsibility for Creation.

УДК 388.4:504 (477.8) Аспір. О.Ю. Бобало¹ – НУ "Львівська політехніка"

МАРКЕТИНГ У ФУНКЦІОНУВАННІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Викладено основні завдання маркетингу у функціонуванні вищих навчальних закладів (ВНЗ). Аргументовано доведено, що маркетинг повинен стати впливовим чинником, який дасть змогу підняти якісний рівень навчального та наукового аспектів діяльності ВНЗ. Встановлено, що маркетинг може стати впливовим і допоміжним чинником у роботі вищих навчальних закладів, який допомагає підняти його на якісний рівень.

Перед вищими навчальними закладами України стоять нагальні потреби забезпечення реалізації результатів їхньої діяльності. Так, якщо раніше студенти ВНЗ знали, що після його закінчення вони обов'язково отримають роботу згідно з державним розподілом, то тепер більшість випускників не мають жодного уявлення про те, що вони робитимуть по закінченні навчального закладу. У зв'язку з процесами глобалізації, інтеграції та вступом України до Болонського процесу перед вітчизняними ВНЗ постало завдання вне-

¹ Наук. керівник: проф. О.С. Кузьмін, д-р екон. наук – НУ "Львівська політехніка"